

BOXTEL: EEN RIJKSHEERLIJKHEID

J.J.E.M. (Hans) de Visser (auteur)

Bea Schoenmakers (tweede lezer)

maart 2016

Samenvatting

Boxtel is een **Rijksheerlijkheid** geweest. Dat was in de tijd van de middeleeuwen. Toen regeerde een hertog over het hertogdom Brabant. Maar er lagen bepaalde woonstreken en dorpen in dit hertogdom waarin de hertog van Brabant niets te vertellen had. Zo was ook Boxtel een **zelfstandig** dorp. Dankzij een officieel document, dat bewaard is gebleven, kunnen de Boxtelaren bewijzen dat hun dorp zeker vanaf 1356 een **aparte status** bezat. Dat document heet **de Leenbrief van Boxtel**. Daarin staat dat de Heer en Vrouwe van Boxtel in 1356 naar Praag zijn gegaan om de **Duitse keizer, Karel IV**, te bezoeken. Boxtel was in die tijd een heerlijkheid. Dat wil zeggen dat een **Heer** het gezag over Boxtel had. Maar de Boxtelse Heer was weer onderdanig aan een hogere Heer. In ons geval was de heerlijkheid Boxtel een bezit van de Duitse keizer. Zij moesten aan deze machtige persoon vragen of hij bereid was om Boxtel aan hen in leen te geven. De keizer stond Boxtel niet aan hen af maar schonk het hen om te **be-heren**. Na ontvangst van deze Leenbrief waren de Heer en Vrouwe **heer en meester** over Boxtel. Dat betekent dat de Boxtelaren **geen belasting** aan de hertog van Brabant betaalden en ook **niet** verplicht waren om bij hem **in krijgsdienst** te treden. Toch hebben zij af en toe de hertog geholpen. Maar dan was het steeds **uit vrije wil** en om er **zelf voordeel** van te hebben.

1. Successiestrijd binnen het hertogdom Brabant.

Willem II, Heer van Boxtel, wordt opgevolgd door zijn zoon, Willem III van Boxtel. Na zijn dood omtrent 1350 volgt zijn zoon, Willem IV hem op. Maar als hij ongeveer vijf jaren later ook overlijdt, komt zijn zus, Maria van Boxtel (* 1331 + 1373) in Boxtel aan de macht. Zij is getrouwd met Theodricus van Meerheim (* 1320 + 1363). Hij wordt ook Diederick ofwel Dirck genoemd.

In 1356 maken zij een reis naar de stad Praag.¹ Waarom gaan Maria en Theodricus naar Praag? Daarvoor moeten we teruggegaan naar 6 januari 1335.² Omdat heer Willem III van Boxtel en zijn onderdanen hertog Jan III in de jaren 1332 – 1334 tot zijn grote tevredenheid hebben gesteund in zijn oorlog tegen een grote overmacht, stuurt hij op die dag een belangrijke brief naar Boxtel. Daarin heeft de hertog vastgelegd dat hij alle privileges en vrijheden van de Boxtelaren waaronder hun vrijstelling van hertogelijke belastingen, respecteert. Het gaat om alle rechten die zij dankzij hun voorvaders hebben verworven. Daarmee erkent hertog Jan de juridisch bijzondere positie die de heerlijkheid Boxtel al lange tijd binnen zijn hertogdom inneemt. In Boxtel wordt dit charter goed bewaard, omdat hertog Jan een echte vechtersbaas is, die met succes regelmatig aan expansiepolitiek doet. Hij wil zijn domein steeds groter maken en dat gaat dan ten koste van de eigendommen van andere adellijke heren. Om zijn onverschrokkenheid en wapenfeiten wordt de hertog afgebeeld met het Rijkszwaard en met naast hem een “everzwijn”, die zijn vijanden zal vertrappen. Dit dier is een verwijzing naar de woorden van Jan zelf: “Ik ben de hertog van Brabant, naar de everben ik genoemd”.³

¹ Uittreksel uit: J.J.E.M. (Hans) de Visser, Boxtel: een heerlijkheid tussen twee heren. Ca. 1100 – 1652, Van hulde aan de keizer naar trouw aan de hertog (’s-Hertogenbosch 2013) 83 – 138.

² Alphonse Verkooren, Inventaire des chartes et cartulaires des duchés de Brabant et de Limbourg et des Pays d’Outre-Meuse, 2e deel, cartulaires 2 (Bruxelles 1962) 46 – 47.

³ P. Avonds, Koning Artur in Brabant (12e – 14e eeuw) (Brussel 1999) 42 – 48. Zie ook: Het wapenboek Gelre. B.R. Ms. 15652 – 15656 (Leuven 1992) 33.

Zwaarddrager van het Heilig Roomse Rijk.

Tijdens de grote anti-Brabantse coalitieoorlog van 1332 - 1334 behaalt hertog Jan III het ene succes na het andere in zijn strijd tegen de machtige coalitie van minstens zeventien buurlanden. Zijn vasthoudendheid, onverschrokkenheid en diplomatie worden door tijdgenoten geroemd.

Aan deze heldencultus te zijner eer heeft hij zelf volop meegedaan. Heel bijzonder is het gedicht dat in Brabantse hofkringen circuleert, nadat op 9 januari 1333 de oorlogsverklaringen van de zeventien coalitiegenoten aan hertog Jan III zijn overhandigd. Jan III wordt zelf ook genoemd als de mogelijke schepper van het bekende **'Wapenlied'**. Daarin komen de zeventien 'landsheren' één voor één te voorschijn als opgehitste jachthonden om een **everzwijn** te verscheuren. Met dat everzwijn wordt Jan III bedoeld, die op het eind van het gedicht zelf aan het woord komt. Hij zegt daar 'Ic ben die hertoghe van Brabant, Bi den Ever ben ic genant.'¹ Hij is er trots op met een everzwijn vergeleken te worden. Maar hij is geen gewoon everzwijn. De aanduiding 'heer Ever' verwijst voor Jan III naar koning Artur, die in de Arturstof 'de ever van Cornwall' wordt genoemd. En zoals de ever van Cornwall zijn vijanden zal vertrappen, zo zal de Brabantse ever zijn tegenstanders vertrappen.

Koning Artur is in die tijd de ideale, hoofse en onoverwinnelijke ridder. Het is een oorlogspropagandalied. Nadat er in Amiens tussen de strijdende partijen vrede is gesloten, wordt Jan III - ondanks zijn plicht om hoge bedragen voor schadeloosstellingen aan de coalitiegenoten te moeten uitkeren - door vriend en vijand toch gezien als de morele overwinnaar van deze strijd. Zijn ijdelheid stijgt naar nog grotere hoogte. Want hij en de andere hertogen van Brabant zijn ervan overtuigd afstammelingen van keizer Karel de Grote te zijn. Jan III is daarvan ook zo overtuigd, dat hij al spoedig na de coalitieoorlog het **Rijkszwaard** gaat dragen. Dat is één van de meest kostbare rijksinsignes en als zodanig hét teken, dat Jan III het ambt van zwaarddrager van het Heilig Roomse Rijk uitoefent. Dit zwaard gaat terug op een legende. Keizer Karel de Grote zou dit zwaard te Ingelheim vanuit de hemel ontvangen hebben.

Deze hoogmoedswaan, zijn geheime afspraken over het opheffen van het verbond met Vlaanderen en Henegouwen buiten de adel en de grote steden van Brabant om en zijn gekonkel rond de erfopvolging buiten zijn onderdanen om, vormen een voedingsbodem voor opnieuw een conflict tussen het hertogdom Brabant en zijn buurstaten.

Jan III beschouwt het hertogdom Brabant als zijn persoonlijk eigendom. Hij is van mening, dat hij zelf met zijn territorium mag doen, wat hij wil. Bij de toenmalige vorsten, zeker bij hertog Jan III, leeft het idee, dat een vorstelijk gebied, zoals het hertogdom Brabant, een familiebezit is. Elke vorst mag naar eigen inzicht zijn eigendom overdragen aan wie hij wil. Maar Jan kan zijn hertogdom aan geen van zijn zonen overdragen, omdat alle drie vóór hem overlijden. Daardoor komen zijn drie dochters in aanmerking om het hertogdom te gaan besturen. Omdat hun vader echter tijdens zijn leven geen van hen tot zijn opvolger heeft aangesteld, ontstaat er na zijn overlijden in 1355 onder zijn kinderen een successiestrijd om de hertogelijke troon van Brabant. Door deze nalatigheid en door zijn juridisch gekonkel en geheime diplomatie heeft hij voor zijn kinderen en evenzeer voor al zijn onderdanen een zeer verwarde situatie nagelaten, waardoor de territoriale eenheid van Brabant in gevaar dreigt te komen. Want elk van zijn drie schoonzonen eist het hertogdom voor zich op.

Zo worden zijn oudste dochter, Johanna van Brabant en haar man, Wenceslaus, door de Brabantse onderdanen beschouwd als de wettige erfgenamen van hun hertogdom. Maria, de jongste dochter van Jan III, en haar man, Reinoud III, hertog van Gelre, laten zich uitkopen, omdat zij geweld willen voorkomen. Maar de middelste dochter Margaretha en haar man, Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen, eisen het hertogdom Brabant wel voor zich op. Eigenbelang voert dan binnen de hertogelijke familie de boventoon met als gevolg een heftige familieruzie. Daardoor komen de eenheid van Brabant en de vrede in het land onder druk te staan, wanneer graaf Lodewijk van Male de twee Brabantse steden, Antwerpen en Mechelen, voor zich opeist. Hij beklemtoont, dat deze steden hem door zijn schoonvader zijn toegezegd. Dit is het begin van een successieoorlog in het hertogdom (1356 - 1357).

Intussen heeft ook in Boxtel een trieste gebeurtenis plaatsgevonden. Heer Willem IV van Boxtel is overleden zonder nakomelingen na te laten. Zijn zus Maria en haar man, Theodricus van Meerheim, zijn hem als heer en vrouwe van Boxtel opgevolgd. Natuurlijk zijn ook zij bang, dat er een bloedige successieoorlog zal uitbreken tussen Johanna en Wenceslaus aan de ene zijde en Maria en Lodewijk van Male aan de andere zijde, waarin de inwoners van Brabant en Vlaanderen worden meegesleurd. Volgens de vrouwe en heer van Boxtel komt de bijzondere positie van hun domein ofwel van de “status aparte” van Boxtel binnen het hertogdom Brabant dan in gevaar. Het Boxtels echtpaar wil op geen enkele wijze bij deze hertogelijke ruzie betrokken raken. Zij nemen een krachtdadig besluit. Zij gaan naar Praag.

2. Leenbrief van keizer Karel IV van 29 april 1356

Op 29 april 1356 ontvangen Maria van Boxtel, vrouwe van Boxtel, en haar man, Theodricus van Meerheim, in Praag een *leenbrief* van Karel IV, keizer van het Heilig Roomse Rijk.⁴ Het is een zeer officieel en waardevol document, waarnaar in latere tijden door de heren van Boxtel en de bestuurders van Boxtel wordt verwezen om aan te tonen dat **Boxtel een rijksonmiddellijke heerlijkheid** is.⁵

⁴ Leenbrief, Brabants Historisch Informatie Centrum (=BHIC), Collectie Cuypers van Velthoven, inv. nr. 873.

⁵ Stukken betreffende het proces tussen de stadhouder van de lenen van Philips de Schone en Willem van Bouchoven 1504, BHIC, Collectie Cuypers van Velthoven, inv. nr. 875.

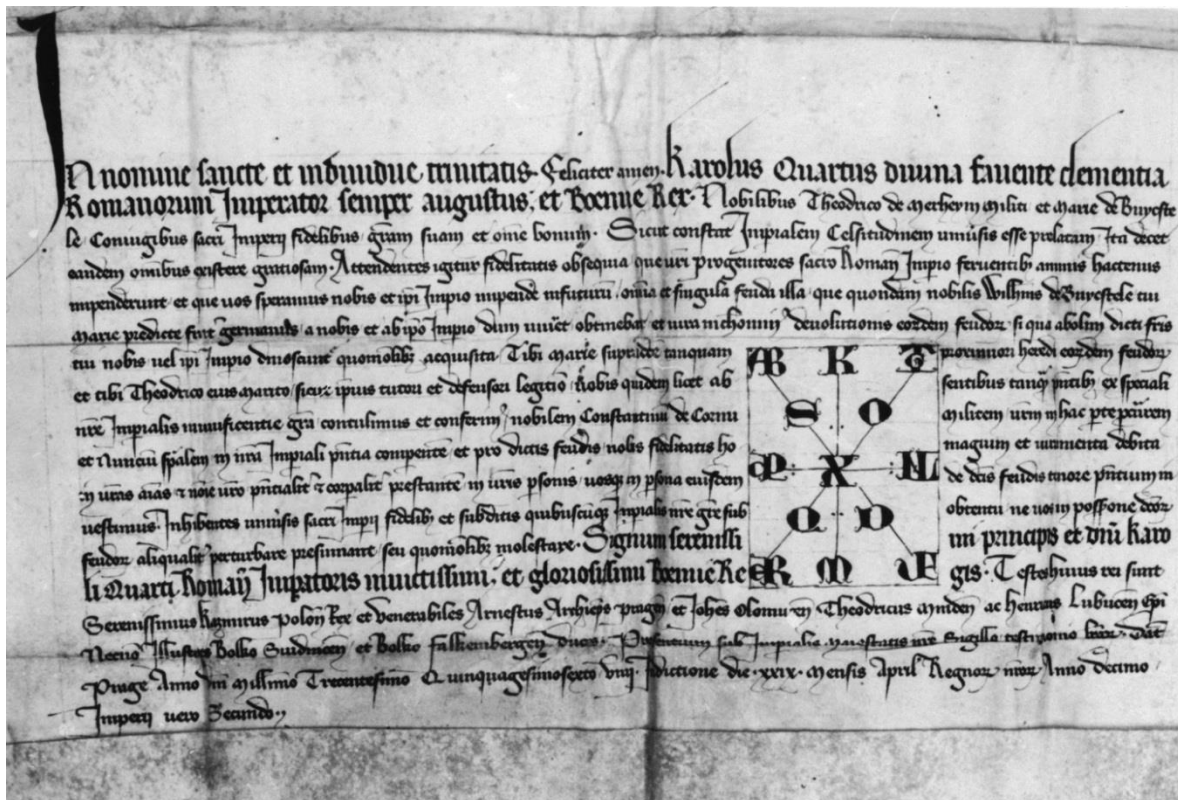
Er staat in dit document, dat de leengoederen die ook Willem IV, heer van Boxtel, van de keizer in leen had ontvangen, nu door de keizer aan Maria en haar man Theodricus in leen worden gegeven. Als leenvrouwe en leenman van Boxtel zijn Maria en Theodricus verplicht om aan de keizer leenhulde te brengen om zo van hem deze rijksheerlijkheid in ontvangst te mogen nemen. Omdat met Theodricus van Meerhem de rijksheerlijkheid Boxtel overgaat in vreemde handen (= naar een ander geslacht), zullen hij en zijn vrouw extra gemotiveerd zijn om naar Praag af te reizen. Dit document is voor hen belangrijk ter consolidatie van deze 'troonswisseling'. Het geruzie om de opvolging van hertog Jan III van Brabant kan hun positie misschien ook in gevaar brengen. Hun heerlijkheid Boxtel kan wellicht evenzeer door een of andere adellijke persoon worden opgeëist, omdat hij beweert ook erfgenaam van Boxtel te zijn. Deze vrouwe en heer van Boxtel en hun nakomelingen kunnen voortaan met dit document in de hand wijzen op de bijzondere eigenheid van Boxtel. Het privilege geeft hun de mogelijkheid om te bewijzen, dat zij als troonopvolgers van de rijksheerlijkheid Boxtel erkend moeten worden, en dat Boxtel niets met de juridische, politieke en economische problemen van het hertogdom Brabant van doen heeft.

3. Leenhulde brengen.

Bij het overdragen van een leen door een leenheer aan een leenman vindt er een ceremonie plaats. Tijdens de leenhulde knielt de nieuwe leenman ongewapend en blootshoofds voor zijn toekomstige leenheer neer. De vazal legt zijn gevouwen handen in de open handen van zijn heer. Na dit eerbewijs (= hommage) helpt de leenheer zijn leenman bij het opstaan en kust hem als teken van vriendschap en liefde. Daarop legt de vazal een eed van trouw af aan zijn leenheer en zijn heer belooft hem te beschermen en hem steeds rechtvaardig te behandelen. Vervolgens draagt de leenheer het leengoed aan zijn vazal over. Op deze verheffing volgt een beschrijving van het leengoed (= denombrement) in een leenboek. Ter afronding van deze plechtigheid overhandigt de leenman een geschenk, heergewade genoemd, aan zijn leenheer. Oorspronkelijk bestaat dit uit een gift in natura maar later is een geldbedrag daarvoor in de plaats gekomen. En aan het leenhof betaalt de leenman daarna de hofrechten voor de registratie van de verheffing van het leen. Deze verheffing moet steeds plaatsvinden als een leen overgaat van vader op zoon of van verkoper op koper.

4. De inhoud van de leenbrief.

De leenbrief van keizer Karel IV begint met het aanroepen van de Heilige Drie-eenheid om Gods zegen te vragen over de overdracht van het leen. Dan wordt door keizer Karel IV over Theodricus van Meerheim en Maria van Boxtel een zegenwens uitgesproken.

Transcriptie van de leenbrief van keizer Karel IV**Transcriptie:**

In nomine sancte et individue Trinitatis feliciter. Amen

Karolus quartus divina favente clementia Romanorum imperator semper augustus, et Boemie rex: Nobilibus Theodrico de Merheym, militi, et Marie de Buycstele, coniugibus, sacri imperii fidelibus, gratiam suam et omne bonum. Sicut constat imperialem celsitudinem universis esse prelatam, ita decet eandem omnibus existere gratiosam.

Attendentes igitur fidelitatis obsequia, que vestri progenitores sacro Romano imperio ferventibus animis hactenus impenderunt, et que vos speramus nobis et ipsi imperio impendere in futurum omnia et singula feuda illa que quondam nobilis

Wilhelmus de Buycstele, tui, Marie predictae, frater germanus a nobis et ab ipso imperio, dum viveret, obtinebat et iura nichilominus devolutionis eorundem feudorum, si qua ab olim dicti fratris tui nobis vel ipsi imperio dinoscuntur, quomodolibet acquisita tibi, Marie supradictae, tamquam proximiori heredi eorundem feudorum, et tibi, Theodrico, eius marito, sicut ipsius tutori et defensori legitimo nobis, quidem licet absentibus tamquam presentibus, ex speciali nostre imperialis munificentie gratia contulimus et conferimus ad nobilem Constantinum de Cornu, militem, nostrum in hac parte procuratorem et nuntium specialem, in nostra imperiali presentia comparentem et pro dictis feudis nobis fidelitatis homagium et iuramenta debita in vestras animas et nomine vestro presentialiter et corporaliter prestantem in vestris personis vosque in persona eiusdem de dictis feudis tenore

presentium investimus.

Inhibentes universis sacri imperii fidelibus et subditis quibuscunque imperialis nostre gratie, sub

obtentu ne vos in possessione dictorum feudorum aliququaliter perturbare presumant seu quomodolibet molestare.

Signum Serenissimi principis et domini Karoli quarti, Romanorum imperatoris invictissimi et

gloriosissimi Boemie regis.

Testes huius rei sunt serenissimus Kazmirus, Polonie rex et venerabiles Arnestus, archiepiscopus

Pragensis, et Johannes, Olomucensis, Theodricus, Mendensis, ac Henricus, Lubucensis, episcopi, necnon illustres Bolko, Suidincensis, et Bolko, Falkenbergensis, duces, presentium sub imperialis majestatis nostro sigillo testimonio litterarum.

Datum Prage, anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo sexto, VIIIJ indictione, die XXIX mensis aprilis, regnorum nostrorum anno decimo, imperii vero secundo.

Vertaling bovenstaande tekst: ©J.J.E.M. de Visser

In naam van de Heilige Drie-eenheid heil. Amen.

Karel IV, door Gods goedheid de steeds verheven Rooms-Keizer en koning van Bohemen: aan de edele Theodricus van Merheym, ridder, en Maria van Buycstele, echtgenoten en vertrouwelingen van het Heilig Rijk: genade en al het goede.

Weliswaar is de hoogheid van de keizer boven allen verheven, maar is het passend dat deze zich tegenover allen welwillend toont.

Daarom houden wij de blijken van trouw voor ogen die uw voorouders tot nu toe aan het Heilig Roomse Rijk vol vuur hebben bewezen en die uzelf, naar wij hopen, ons en het rijk zelf zult blijven bewijzen.

Die leengoeden, zowel het geheel als elk leengoed afzonderlijk, die wijlen de edele Wilhelmus van Buycstele, uw eigen broer, voornoemde Maria, van ons en van het rijk zelf tijdens zijn leven in bezit had, en ook de onvervreembare rechten op dezelfde leengoeden, die kennelijk van vroeger uit via uw genoemde broer van ons of van het genoemd rijk op enigerlei wijze in leen worden gehouden, zijn in het bezit gekomen van u, voornoemde Maria, als de eerste erfgenaam van dezelfde leengoeden, en van u, Theodricus, haar echtgenoot, als haar beschermer en wettige verdediger.

Ook al zijn wij afwezig, toch hebben wij opgedragen en dragen wij op, alsof wij aanwezig zijn, aan de edele Constantinus de Cornu, ridder, onze procurator in deze aangelegenheid en speciale bode, om ons thans te vertegenwoordigen ten teken van een bijzondere gunst van onze keizerlijke vrijgevigheid. En terwille van uw leenhulde aan ons én omwille van de eden, die u ons verschuldigd bent, ten aanzien van de genoemde leengoeden, ontvangt hij u persoonlijk.

In de geest met u verbonden belenen wij u via de bemiddelaar met genoemde leengoeden. Wij verbieden alle getrouwen van het Heilig Rijk en alle onderhorigen van onze keizerlijke genade u onder een voorwendsel in het bezit van genoemde leengoeden op enigerlei wijze te verontrusten of hoe dan ook te hinderen.

Monogram van de doorluchtige vorst en heer, Karel IV, de onoverwinnelijke Rooms keizer en hoogst roemrijke koning van Bohemen.

Getuigen hiervan zijn de doorluchtige Kazmirus, koning van Polen, en de eerbiedwaardige Arnustus, aartsbisschop van Praag, en Johannes, bisschop van Olomouc, Theodricus, bisschop van Menden en Henricus, bisschop van Lubeck, als ook de illustere Bolko, hertog van Swidnica, en de illustere Bolko, hertog van Falkenberg.

In hun bijzijn vindt de bekrachtiging van de brief plaats, die gebeurt met ons keizerlijk zegel.

Gegeven te Praag, in het jaar van de Heer 1356, in de negende indictie, 29 april, in ons tiende regeringsjaar als koning en het tweede als keizer.

De hoogverheven keizer is zo goedgunstig tegenover de vrouwe en heer van Boxtel, omdat hun voorouders steeds trouwe dienaren van de Rooms keizers zijn geweest. En de keizer gaat ervan uit dat zij beiden zich zo ook in de toekomst zullen blijven gedragen.

Dan wordt verwezen naar de leenhulde die Willem IV, de broer van Maria, indertijd aan de keizer heeft bewezen. Daardoor verwierf hij de leengoederen, die kennelijk al langere tijd aan de voorvaderen van Maria, het geslacht Van Boxtel, door de Rooms keizers in leen zijn gegeven. Nu is Maria de erfgenaam van deze Rijksheerlijke goederen geworden. En omdat Theodricus haar echtgenoot is, deelt hij als haar beschermer en verdediger in haar heerlijke rechten.

Namens keizer Karel IV treedt de keizerlijke procurator Constantinus de Cornu op als plaatsvervanger van deze keizer om de leenhulde van Maria en Theodricus in ontvangst te nemen. Via hem beleent Karel IV de vrouwe en heer van Boxtel met de Rijksheerlijkheid Boxtel.

Daarbij benadrukt de keizer nog dat het iedereen verboden is om onder een voorwendsel deze keizerlijke leengoederen zich te willen toeëigenen. Dan volgt de mededeling dat het aangebrachte keizerlijk monogram de bekrachtiging is van dit verdrag. Vervolgens worden de namen van zeven getuigen genoemd, te weten de koning van Polen, de aartsbisschop van Praag, drie bisschoppen en twee hertogen. Tenslotte wordt plaats en datum opgeschreven: Praag, in het jaar 1356 'in de negende indictie, 29 april, in ons tiende regeringsjaar als koning en het tweede als keizer'.

5. Bijzondere rechten als Rijksheerlijkheid.

Omdat door hertog Jan III de troonopvolging van het hertogdom Brabant niet was geregeld, ontstaat er na zijn dood een politiek vacuüm. En in zijn poging om een conflict onder de kinderen van hertog Jan III met betrekking tot de troonopvolging te voorkomen laat de heropgerichte Raad van Kortenberg ⁶ het lichaam van de overleden hertog net zolang boven aarde staan, totdat er een oplossing voor de troonopvolging zal zijn gevonden. Want de kwestie van een troonopvolging komt pas aan de orde, als een overleden vorst is begraven. Deze oplossing komt er dankzij de *'Blijde Inkomst'* op 3 januari 1356.⁷

Op deze dag bezegelen Wenceslaus en Johanna het Landsprivilege van 1312, dat door toedoen van stedelingen en edelen nieuw leven is ingeblazen: het 'Charter van Kortenberg'. In dit landprivilege staan de voorrechten van alle Brabantse onderdanen ten opzichte van hun hertog. Er kan hier gesproken worden over 'de oudste grondwet van Brabant' omdat het landsbestuur voortaan bestaat uit zowel de Brabantse hertog als ook uit een representatie van onderdanen. Om dit recht goed te laten functioneren wordt een bijzonder college ingesteld, namelijk de 'Raad van Kortenberg', die is samengesteld uit vertegenwoordigers van de Brabantse onderdanen 'met een groot overwicht van stedelingen' daarin.

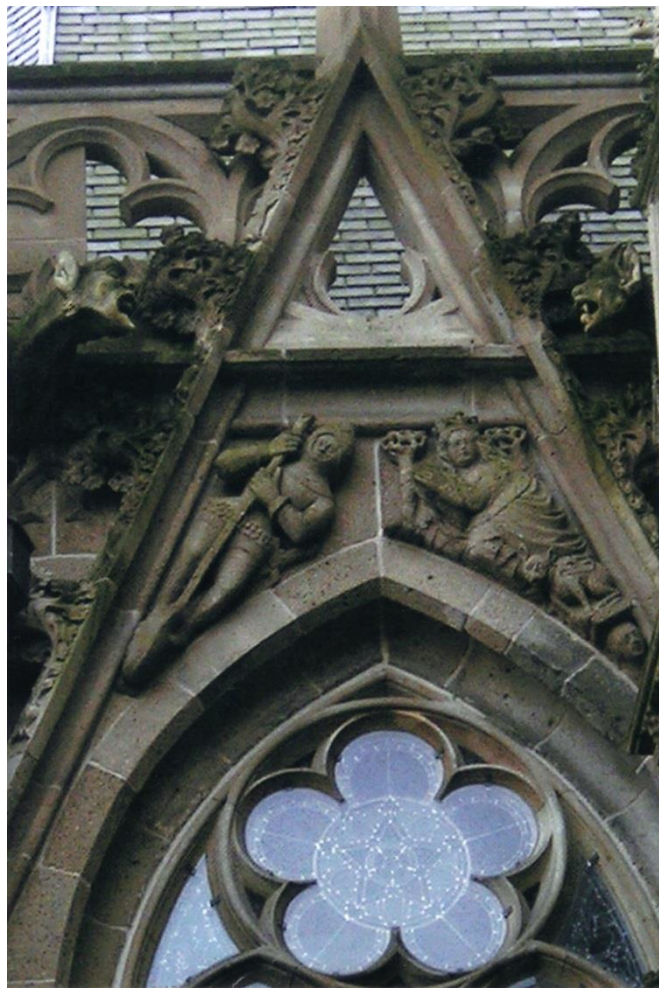
En het hertogelijk paar wordt na de bekrachtiging van dit privilege vervolgens als hertog en hertogin van Brabant gehuldigd. Het doel van de stedelingen is om dankzij dit landprivilege het hertogdom onverdeeld te houden. Daarom moeten Johanna en Wenceslaus feitelijk alle privileges, die in het verleden aan de Brabanders zijn verleend, tijdens hun Blijde Inkomst bekrachtigen. Het is begrijpelijk, dat onder de zegelaars van het landprivilege geen 'Heer van Boxtel' voorkomt. Het Boxtels echtpaar koestert zijn neutraliteit en gaat in het voorjaar van 1356 niet in op de uitnodiging van Wenceslaus en Johanna. In het conflict van de troonopvolging in het hertogdom Brabant willen zij onpartijdig zijn en blijven. Mede daarom zal wellicht de naam van Theodricus onder het landcharter en de namen van het Boxtels echtpaar op de lijst van genodigden voor de Blijde Inkomst te Leuven ontbreken. Deze politieke spanning in het hertogdom kan bij hen het verlangen hebben versterkt om persoonlijk leenhulde aan keizer Karel IV te gaan brengen.

Lodewijk van Male is niet van plan zich bij de inhuldiging van Johanna en Wenceslaus neer te leggen en verklaart Wenceslaus de oorlog. Op bevel van Lodewijk trekken de Vlamingen het hertogdom Brabant binnen en een aantal steden in Midden-Brabant geven zich aan Lodewijk over, nadat op 17 augustus 1356 Wenceslaus door Lodewijk is verslagen. Hertogin Johanna vlucht dan naar 's-Hertogenbosch, waar zij hartelijk welkom wordt geheten en er enige tijd verblijft.

⁶ Omdat het voor de Brabantse stedelingen, met name de Leuvenaren, al in 1350 steeds duidelijker wordt dat hertog Jan III alsmar autoritairder optreedt, komen eind juni 1350 stedelingen en edelen weer te Kortenberg bijeen. Deze Brabanders laten dan de Raad van Kortenberg opnieuw in werking treden om invloed op het beleid van hertog Jan III uit te oefenen. Deze Raad werd in 1312 opgericht omdat hertog Jan II grote financiële schulden had en een regeling voor zijn zoon en opvolger, de latere Jan III, wilde treffen met de vertegenwoordigers van de Brabantse steden en adellijke heren.

P. Avond, Brabant tijdens de regering van hertog Jan III (1312 – 1356), Land en instellingen, (Brussel 1991).

⁷ Plakkaat van 3 januari 1356, Placcaeten ende ordonnantiën van de hertoghen van Brabant, princen van dese Nederlanden, (Antwerpen 1648) 555 - 557.

noordelijk frontale vulling van de middelste transkapel van de Sint-Jan, tegenover het Sint-Janskerkhof

Hertogin Johanna van Brabant (= rechts), zoekt in 1356 haar toevlucht in 's-Hertogenbosch en wordt daar toegelaten.

De beide bomen naast haar verwijzen naar deze stad.

Het hondje onder haar voeten symboliseert de trouw van de Bosschenaren.

De gewapende poorter (= links) verzinnebeeldt de weerbaarheid en de trouw van de veste aan de hertogin.

Intussen wil Lodewijk van Male vele adellijke heren van het hertogdom Brabant in Kortenberg bijeenroepen om hen voor zijn zaak te winnen. Onder de genodigden, zo staat in het charter van 27 augustus 1356 vermeld, wordt ook “ de heer van Bokstel “ genoemd, als een van de aangeschrevenen om op 1 september van dat jaar in Kortenberg present te zijn.⁸ Maar we veronderstellen dat Theodricus niet zal zijn gegaan. Boxtel ligt dan wel in het hertogdom Brabant maar maakt er geen deel van uit. Daarbij kan hij zijn gloednieuwe keizerlijke leenbrief tonen.

Desondanks zal het een angstige tijd voor Maria, Theodricus en hun onderdanen zijn geweest. Want ze zullen er wel van zijn uitgegaan, dat Lodewijk van Male de rijksonmiddellijke heerlijkheid Boxtel feitelijk zal zien als een Brabants territorium. Immers, ook al is de Rooms Keizer voor dit Boxtels echtpaar en voor zijn Boxtelaren hun leenheer,

⁸ Alphonse Verkooren, Inventaire des chartes et cartulaires, idem, 2e deel, cartulaires, 2, idem, 100 – 101.

toch zal Lodewijk hen beschouwen als Brabantse onderdanen. Zij zijn zich nu eenmaal gaandeweg de tijd steeds meer met het hertogdom Brabant en zijn hertogen verbonden gaan voelen.

Toch overwinnen Theodricus en Maria hun angst en blijven thuis.

a. Vrijstelling van een bijdrage aan de hertogelijke bede

De opvatting dat Theodricus niet naar graaf Lodewijk te Kortenberg zal zijn gegaan, wordt door twee charters onderbouwd.⁹ Het ene document is niet nader te dateren dan '1356'. Het andere charter is wel gedateerd, namelijk 8 december 1358. In het charter van 1356 staan de namen van allerlei personen die graaf Lodewijk huldigen als hertog van Brabant. De naam Theodricus van Meerheim staat daar niet bij. En het charter van 8 december 1358 is een *dankbetuiging* van Wenceslaus en Johanna aan de inwoners van de heerlijkheid Boxtel voor hun geldelijke bijdragen aan het hertogelijke paar. Op grond van de leenbrief van keizer Karel IV waren de Boxtelaren daartoe niet verplicht, maar zij betaalden mee uit waardering voor Wenceslaus en Johanna. Daarom staat op het einde van dit charter nog, dat in de toekomst de Boxtelaren niet verplicht kunnen worden om aan welke bede van de Brabantse hertogen dan ook bij te dragen. Ook het hertogelijk paar erkent dus, dat Boxtel een rijksheerlijkheid is. Nu, met de komst van Wenceslaus, het hertogdom Brabant in handen komt van een ander vorstenhuis, hebben Theodricus, Maria en hun onderdanen zich verzekerd van de erkenning van de *status aparte* van hun heerlijkheid binnen het hertogdom Brabant.

b. Vrijstelling van deelname aan krijgsdienst

Een vrije scheepvaart over de grote rivieren, zoals de Waal en de Maas, zijn voor Boxtel van vitaal belang. Want dankzij de gunstige verbinding van de Dommel via de Dieze met de Maas is 's-Hertogenbosch uiterst geschikt om zowel een regionaal als een internationaal marktcentrum te zijn. In deze stad kunnen goederen zowel in de grote schepen worden ingeladen alsook worden overgeladen in platbodems. Met deze kleine boten kan men daarna over de Dommel tot in Boxtel komen. Vandaar kunnen goederen over heerstraten (= verbindingswegen) naar het achterland van de Meierij worden getransporteerd. Boxtel is namelijk een knooppunt van wegen. Dankzij deze goede waterwegen en landwegen is er in 's-Hertogenbosch een transitohaven en is er in Boxtel een 'Stapelplaats'.

Het charter dat graaf Albrecht van Beieren op 26 december 1391 aan de Boxtelaren geeft, zal door de Boxtelaren dan ook zeker in grote dankbaarheid zijn aangenomen.¹⁰ Hij is ruwaard en later graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen, en ook hertog van Beieren – Straubing. Als graaf van Holland en Zeeland verleent Albrecht aan alle Boxtelaren tolvrijheid over alle wateren in deze beide graafschappen. Dit privilege geldt voor alle inwoners van de Rijksheerlijkheid Boxtel met al hun goederen. Deze tolvrijheid zal eeuwig van kracht blijven. Van dit privilege maken de Boxtelaren vanzelfsprekend dankbaar gebruik, omdat zij daardoor de tolplaatsen in Heusden, Dordrecht en andere tolplaatsen in Holland en Zeeland zonder oponthoud kunnen passeren. Daardoor brengt het scheepvaartvervoer over de Hollandse en Zeeuwse wateren voor hen veel minder onkosten met zich mee.

Vanwege dit handelsverkeer is een goede relatie tussen de besturen van 's-Hertogenbosch en Boxtel heel belangrijk. Toch zijn er wel eens botsingen tussen beide bestuurscolleges geweest. Zo bijvoorbeeld ten tijde van Jacoba van Beieren, een kleindochter van bovengenoemde Albrecht. Zij is mede schuldig aan de verwijten die de Bosschenaren aan de Boxtelaren maken. Deze Jacoba trouwt in 1418 met haar neef, hertog Jan IV van Brabant. Dit huwelijk mislukt en een scheiding volgt. Een van de gevolgen daarvan is dat zowel Jacoba als Jan IV aanspraak maken op het graafschap Henegouwen. Humphrey van Gloucester, de nieuwe echtgenoot van Jacoba, gaat met een leger naar dit graafschap om deze erfenis van zijn vrouw op te eisen.¹¹ Om dit leger te verdrijven en zijn erfrecht op te eisen roept hertog Jan IV zijn

⁹ Alphonse Verkooren, *Inventaire des chartes et cartulaires*, idem, 2e deel, cartulaires, 2, idem, 118 – 119; idem, 140.

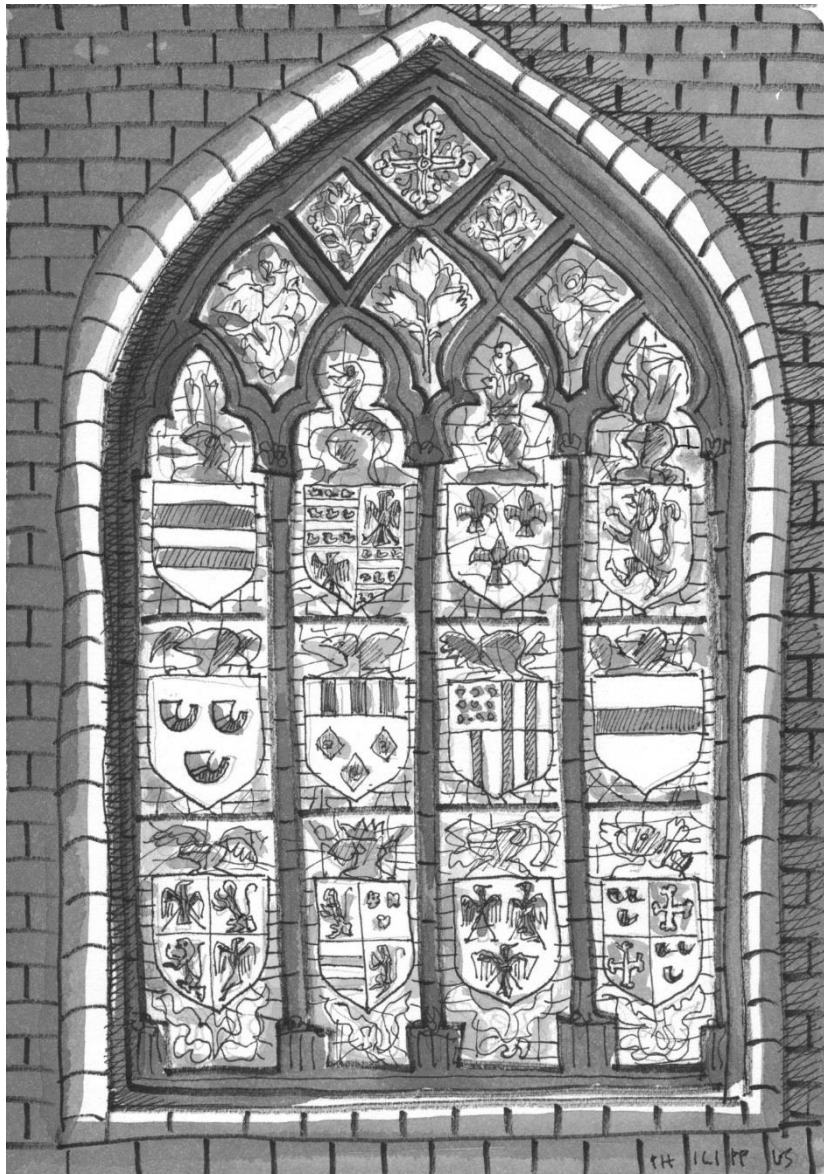
¹⁰ Privilege van tolvrijdom, BHIC, Oud Rechterlijk Archief, Algemeen protocol, inv. nr. 64, folio 21 recto.

¹¹ Antheun Janse, een pion voor een dame, *Jacoba van Beieren 1401 – 1436* (Amsterdam 2009) 214 – 235.

onderdanen op om Henegouwen gewapenderhand te verwerven. In 1425 gaat het stadsbestuur van 's-Hertogenbosch in stad en Meierij mannen voor deze oorlog ronselen. Van diverse kanten komen Brabanders naar deze stad om mee ten strijde te trekken. Maar de kleinzoon van Theodricus en van Maria, Theodricus II, heer van Boxtel, weigert om aan de oproep van hertog Jan IV gehoor te geven. Hierdoor raken de Boxtelaren bij de Bosschenaren in opspraak. Zij noemen de Boxtelaren 'dienstweigeraars'. De Boxtelse heer wordt door de Bossche stadsbestuurders gedagvaard om hen duidelijk te maken, waarom zij hebben geweigerd mee te gaan vechten. Op 24 februari 1425 verklaart de Boxtelse heer in Den Bosch, dat hij en zijn voorvaderen de Rijksheerlijkheid Boxtel al vanouds in leen van de Rooms Koningen ontvangen. Hij laat daarbij de 'keizerlijke leenbrief' zien die keizer Karel IV in Praag aan zijn grootouders had gegeven. En hij voegt eraan toe, dat alle Boxtelaren al heel lang vrij zijn van 'alle diensten en schattingen' van de kant van de hertog van Brabant.¹² Vervolgens laat de Boxtelaar de inhoud van deze brief aan de aanwezigen voorlezen. En daarna sluit Theodricus zijn verdediging af met de woorden, dat het in het verleden wel eens is voorgekomen, dat hij zelf, zijn voorvaderen en zijn onderdanen in Brabantse krijgsdienst zijn geweest en aan de Brabantse beden hebben bijgedragen. Maar deze diensten en geldelijke steun hebben genoemde Boxtelaren steeds vrijwillig gedaan en niet op grond van een hertogelijk recht. Dit betekent dat op basis van deze vrijwillige steun de Brabantse hertogen in de toekomst de Boxtelaren en hun heren niet kunnen verplichten deel te nemen aan krijgsdienst en ook niet aan belastingbetaling. Daarbij toont hij het charter van hertog Jan III van 6 januari 1335 en het charter van Johanna en Wenceslaus van 8 december 1358. Zijn betoog en bewijsstukken overtuigen de Bossche bestuursleden die in de raadskamer van het Bossche stadhuis bijeengekomen zijn, dat vanuit Boxtel terecht niet aan de tocht naar Henegouwen is deelgenomen.

Ook al zijn de 'Heren van Boxtel' en hun onderdanen 'exempt' (= niet ondergeschikt) aan de Brabantse hertog, toch nemen zij een belangrijke positie in binnen dit hertogdom. Dat mag blijken uit de afbeelding van hun wapenschild in een gebrandschilderd raam in het stadhuis te Brussel. In dit raam zijn twaalf wapenschilden afgebeeld. Een tekening van dit glas-in-loodraam staat in een bewaard gebleven manuscript, genaamd 'Wapenboek Gorrevod'. Onder de schets van deze twaalf schilden in dit boek staat geschreven: "Dit zijn de edelen van Brabant, de baanderheren, zoals zij te Brussel in het stadhuis staan afgebeeld in een gebrandschilderd raam".

¹² Civiel proces, BHIC, Raad van Brabant, inv. nr. 788.558.

*Gebrandschilderd raam in het stadhuis te Brussel.
Het wapenschild van Willem van Meerheim, heer van Boxtel,
is afgebeeld in de bovenste rij, tweede vanaf links.*

Gebrandschilderd raam

In het Brussels stadhuis bevond zich vroeger een gebrandschilderd raam, waarop negentien wapenschilden waren afgebeeld.¹³ Vermoedelijk dateren deze wapenschilden uit de periode 1401 - 1420. Boven een van deze schilden stond het woord 'Bouxstel'. Gezien de afbeelding op dit schild (= tweemaal de eenkoppige adelaar van het Rooms keizerrijk en tweemaal het wapen van Cuyck: Merletten en balken) en gezien de periode dat het raam is vervaardigd, is hier het wapen van de Van Meerheims afgebeeld. In deze periode is Willem van Meerheim de heer van Boxtel. Deze wapenschilden zijn uit het stadhuis verdwenen maar zijn nog te vinden in een manuscript, genaamd het 'Wapenboek Gorrevod'.¹⁴ Onder op deze folio in dit boek staat: "Dit sijn die edele van Brabant ende baenrotsen, alsoo sij te Brussel op den stadhuys staen in die gelasen vynsteren".

¹³ Mario Damen, 'Heren met banieren', idem, 145 t/m 158.

¹⁴ Wapenschilden, Koninklijke Bibliotheek van Brussel, manuscript 6563, folio 91 r.

Literatuur

Dit is een uittreksel uit:

J.J.E.M. (Hans) de Visser: *Boxtel: Een heerlijkheid tussen twee heren
Ca 1100-1652 Van hulde aan de keizer naar trouw aan de hertog*
's-Hertogenbosch, 2013